

УДК: 159.938

Корніяка О.М.

ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Корніяка О.М. Визначальні чинники професійного самоздійснення викладача вищої школи. У статті розкрито психологічний зміст феномена професійного самоздійснення фахівця. Подано результати визначення за допомогою регресійного аналізу чинників самоздійснення викладача вищої школи у просторі професії.

Ключові слова: професійне самоздійснення, регресійний аналіз, чинники (предиктори) самоздійснення, професійна компетентність, науково-педагогічна діяльність, фахівці науково-педагогічного профілю.

Корніяка О.Н. Определяющие факторы профессионального самоосуществления преподавателя высшей школы. В статье раскрыто психологическое содержание феномена профессионального самоосуществления специалиста. Представлены результаты определения с помощью регрессионного анализа факторов самоосуществления преподавателя высшей школы в пространстве профессии.

Ключевые слова: профессиональное самоосуществление, регрессионный анализ, факторы (предикторы) самоосуществления, профессиональная компетентность, научно-педагогическая деятельность, профессионалы научно-педагогического профиля.

Постановка проблеми. Нинішні інтенсивні суспільні зміни і нововведення зумовили потребу у професіоналах нового типу, здатних інвестувати свої ідеї в життя і пропонувати ефективні моделі професійної практики. У зв'язку з цим постала необхідність у створенні сучасної системи підготовки спеціалістів передусім через виховання суб'єктів освіти і науки «нової хвилі», спроможних впроваджувати свої педагогічні здобутки та наукові розробки у навчальний процес й оцінювати їх соціальний ефект. Ці фахівці повинні мати у своїх структурах мисленнєву, творчо-інтуїтивну, емоційну і рефлексивну домінанти. До найбільш актуальних вимог до професіонала науково-педагогічного профілю дослідники відносять і проблему «інтелектуальної комунікації» як економного, але повного і системного, передавання знання від його носія тим спеціалістам (у тому числі майбутнім), з ким він професійно взаємодіє [10]. Адже науково-педагогічна діяльність – це «інтелектуальна творча праця», що має високий культурний статус та велику залежність рівня освіти і науки від індивідуальних талантів педагогів-учених.

Разом з тим зауважимо, що професія фахівця науково-педагогічного профілю є надзвичайно складною. *По-перше*, викладач вищої школи має розв'язувати багато різнопланових завдань, які постійно виникають у процесі професійної діяльності – педагогічного, когнітивного, наукового, соціально-комунікативного, методичного та інших її аспектів. *По-друге*, потрібно встановлювати численні комунікативні контакти з різними (за віком, освітою, статусом, статтю тощо) людьми. *По-третє*, цей фах вимагає постійної рефлексивної діяльності особистості й обов'язкового емоційного її включення у процес педагогічного спілкування як форми професійної діяльності. Важливою є і професійна допомога цих – вельми морально чутливих – фахівців у виробленні у чле-

нів соціуму соціально важливих комунікативних якостей, що мають моральне забарвлення. Крім того, налаштованість цих професіоналів на самопізнання й активне виконання освітньо-наукових завдань є необхідним проявом їх загальної інтенції до самоактуалізації і саморозвитку, а отже – до *самоздійснення* у професії.

У зв'язку зі сказаним посилюється інтерес дослідників до вивчення питання психологічних особливостей професійного самоздійснення викладача. Адже цей фахівець є не тільки яскравим представником соціоно-мічних професій, а й однією з ключових постатей у фаховій підготовці й забезпеченні соціального та професійного сходження майбутніх професіоналів.

Виклад теоретичного підґрунтя. Як показало дослідження, найчастіше самоздійснення розглядається або як *процес* постійного самозростання, або як *результат* саморозкриття особистості в життєдіяльності, досягнення життєвих цілей, можливість реалізації проекту життя [2–7]. Повнота самоздійснення залежить, на думку А.В. Брушлінського (1999), від здатності людини ставити цілі, найбільш адекватні її внутрішній сутності. В контексті розробленої В.Д. Шадріковим (1982) концепції системогенезу професійної діяльності професійне сходження суб'єкта діяльності виступає не як одномоментний акт, а як процес розвитку кожної із складових, підпорядкований розвитку системи в цілому. Звідси можемо припустити, що професійне самоздійснення скоріше процес досягнення, ніж наслідок вершинних досягнень у професії.

Професійне самоздійснення неможливе без особистісного самоздійснення індивіда. Адже його особистість, за К. Вітакер (1998), – це інструмент професії. Вхідження людини у світ професій надає їй життю особистісного смислу, дає змогу реалізувати у діяльності саму себе. Впродовж процесу професійного самоздійснення змінюються життєві та професійні плани, відбувається зміна соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності, перебудова структури особистості. Рух особистості в професійному просторі й досягнення нею вершин професійного самоздійснення визначається, на думку Е.Ф. Зеєра і Е.Е. Симанюк, трьома смислоутворюючими факторами: віковими психологічними змінами, що зумовлюють періодизацію розвитку особистості; розвитком і перетворенням провідної діяльності (спочатку навчально-професійна, потім професійно-освітня і, нарешті, професійна, що різняться за своїм характером); безперервною професійною освітою людини [1].

Професійне самоздійснення, на думку О.М. Кокуна, виступає як одна з найважливіших форм життєвого самоздійснення, що характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, „пов-сякчасною затребуваністю” його професійної кваліфікації, широким вико-ристанням його професійного досвіду і здобутків іншими фахівцями й ін. [4].

У професійному самоздійсненні виділяють дві загальні форми: *зовнішньо-професійну* (досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної діяльності) і *внутрішньо-професійну* (професійне самовдосконалення, спрямо-

ване на підвищення професійної компетентності та розвиток професійно важливих якостей).

Тим часом професійна діяльність фахівця науково-педагогічного профілю має, як відомо, складний характер і охоплює низку діяльностей: педагогічну, когнітивну, комунікативну, наукову, методичну тощо. Вона супроводжується зазвичай професійним спілкуванням, яке зумовлене її цілями і забезпечує взаємодію її суб'єктів у процесі розв'язання науково-педагогічних завдань. Головний мотив цього фахівця – самореалізація у професії. Спираючись на вищесказане, розглядаємо *професійне самоздійснення викладача вищої школи* як постійну самоосвіту, безперервний розвиток для набуття майстерності, професіоналізму, професійної досконалості; якомога повніше розкриття – на підставі розвиненого „емоційного інтелекту” та „інтелектуальної” комунікації – своїх потенційних можливостей в науково-педагогічній діяльності, цілеспрямовану і насичену творчістю самореалізацію в комунікативного типу професії для досягнення соціально значущого ефекту [5].

Мета статті – визначення (на підставі регресійного аналізу) й інтерпретація чинників професійного самоздійснення викладача вищої школи.

Емпіричне дослідження. У психологічному дослідженні взяв участь 71 респондент – викладачі кількох університетів України. Дослідження тривало протягом поточного року. В дослідженні використано три методики, два психодіагностичних тести і три опитувальники. Зокрема, застосовано розроблений О.М. Кокуном (2012) «Опитувальник професійного самоздійснення», призначений для з'ясування загального рівня професійного самоздійснення фахівця і визначення ступеня вираження окремих його складових; методику «Діагностика комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування» А.Г. Самохвалової; методику «Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності» (модифікований варіант М.П. Фетискіна); методику «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А. Реана; Самоактуалізаційний тест Е. Шострома (САТ); тест «Вміння викладати свої думки»; анкету «Невербальна виразність педагога» О.А. Петрової, а також експертну оцінку (у формі опитувальника) сформованості у викладачів професійної компетентності та її складових.

З'ясування визначальних чинників професійного самоздійснення викладачів вищої школи здійснювалося за допомогою лінійного регресійного аналізу. Регресійні моделі предикації узагальнених показників професійного самоздійснення побудовано для фахівців-соціономів, до яких належать і викладачі ВНЗ. У зв'язку з цим зауважимо, що, за результатами дослідження О.М. Кокуна (2017), найбільш вираженим предиктором досягнення фахівцями професій типу "людина-людина" високого рівня професійного самоздійснення – як загального, так і внутрішньо професійного – є ступінь задоволення цих фахівців змістом власної професійної діяльності. Регресійні моделі, що включають цей показник, характеризується високою прогностичністю ($R = 0,74 - 0,75$; $R^2 = 0,54 - 0,55$) і спільно з показником стану здоров'я (щодо внутрішньо професійного самоздійснення) досягають інформативності на рівні: $R = 0,80$; $R^2 = 0,65$.

Відтак, побудовані нами інформативні регресійні моделі предикації трьох узагальнених показників професійного самоздійснення показниками вищеназваних опитувальників, методик і тестів спрямовані на визначення прогностичних чинників досягнення викладачами ВНЗ самоздійснення у професії. Наразі розглянемо регресійні моделі для кожного з трьох узагальнених показників «Опитувальника професійного самоздійснення фахівців».

Таблиця 1

Регресійна модель предикації професійного самоздійснення викладачів			
Рівень самоздійснення	Модель	R	R ²
Загальний	1а	0,89	0,77
Внутрішньо професійний	1б	0,90	0,81
		0,97	0,94
Зовнішньо професійний	1в	0,71	0,51

Предиктори: 1) модель 1а – «креативність у сфері ділового спілкування» (входить до складу *інструментального критерію* комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування); 2) модель 1б – «креативність у сфері ділового спілкування» і «мотиваційний критерій комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування»; 3) модель 1в – «креативність у сфері ділового спілкування».

Примітки: Показники «креативність у сфері ділового спілкування» і «мотиваційний критерій комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування» (об'єднує такі показники: мотив самовдосконалення у сфері ділового спілкування, мотив подолання комунікативних труднощів й інтерес до сфери ділового спілкування) отримано за методикою «Діагностика комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування».

Як свідчать отримані результати (див.: табл.1), побудовані для викладачів вищої школи регресійні моделі 1а і 1в предикації узагальнених показників професійного самоздійснення показником «креативність у сфері ділового спілкування» (для загального і зовнішньо професійного самоздійснення) є високоінформативними ($R = 0,71 - 0,89$; $R^2 = 0,51 - 0,77$). Не менш інформативною є регресійна модель 1б узагальнених показників внутрішньо професійного самоздійснення показниками «креативність у сфері ділового спілкування» і «мотиваційний критерій комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування»: ($R = 0,90 - 0,97$; $R^2 = 0,81 - 0,94$).

Відтак, у розглянутих регресійних моделях предикації трьох узагальнених показників професійного самоздійснення показниками психодіагностичних методик, тестів й експертної оцінки найвищу прогностичну силу має показник «креативність у сфері ділового спілкування» – коефіцієнт множинної регресії дорівнює: $R = 0,71 - 0,89$, а кількість поясненої дисперсії: $R^2 = 0,51 - 0,77$. Тобто професійне самоздійснення викладача ВНЗ неможливе без *креативності*, що розглядається як здатність до нестандартного розв'язання комунікативних завдань та прояв творчості у реалізації комунікативної складової професійної діяльності (педагогічного спілкування); і *мотивації*, яка має спрямовувати особистість на самореалізацію та саморозвиток у сфері ділового спілкування, що є формою реалізації професійної діяльності цього фахівця.

Поза тим розглянемо особливості регресійних моделей предикації показників *внутрішньо-професійного самоздійснення* показниками використаних нами у дослідженні психодіагностичних методів.

Таблиця 2

Регресійна модель предикації показника «потреба у професійному вдосконаленні»

Модель	R	R ²
1	0,78	0,61
2	0,93	0,86
3	0,99	0,97

Предиктори: 1) «креативність у сфері ділового спілкування»; 2) № 1 й «інструментальний критерій комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування»; 3) №№ 1–2 і «формально-динамічні параметри невербальної поведінки (виразності) педагога».

Примітки: Показники № 1 і № 2 отримано за методикою «Діагностика комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування»; №3 – за методикою «Невербальна виразність педагога».

Як видно з таблиці 2, у регресійній моделі предикації показника «потреба у професійному вдосконаленні» показниками психодіагностичних методик та експертної оцінки найбільш прогностичним є так само показник «креативність у сфері ділового спілкування» – з коефіцієнтом множинної регресії: $R = 0,78$ і кількістю поясненої дисперсії: $R^2 = 0,61$. Другим за значущістю виступає показник «інструментальний критерій комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування» ($R = 0,93$; $R^2 = 0,86$), що свідчить про рівень сформованості конструктивних способів комунікативної поведінки, які забезпечують цивілізований вплив на співбесідників і реалізацію планів із розв'язання комунікативного завдання. Нарешті, «потреба у професійному вдосконаленні» детермінується і показником «формально-динамічні параметри невербальної поведінки (або виразності) педагога». Цей показник передбачає додержання оптимального темпу невербальної виразності педагога, що визначається: динамікою зміни міміки, жестів, поглядів, виразів обличчя; адекватною кількістю жестів, поглядів, виразів обличчя, доторкувань тощо; оптимальною амплітудою рухів; адекватною різноманітністю формально-динамічних параметрів невербального мовлення. У підсумку інформативність розглянутої регресійної моделі досягає високого рівня: $R = 0,99$; $R^2 = 0,97$.

Таблиця 3

Регресійна модель предикації показника «наявність проекту власного професійного розвитку»

Модель	R	R ²
1	0,811	0,657
2	0,942	0,886
3	0,982	0,965
4	0,997	0,995
5	1,000	0,999

Предиктори: 1) «мотиваційний критерій комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування»; 2) № 1 і «професійна компетентність»; 3) №№ 1-2 і «здатність до управління та рефлексії в невербальній поведінці у педагогічному спілкуванні»; 4) №№ 1-3 і «самоосвітня компетентність»; 5) №№ 1-4 і «педагогічна компетентність».

Примітки: Показник № 1 отримано за методикою «Діагностика комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування»; № 2 – за експертною оцінкою розвитку у викладачів професійної компетентності та її складових; №3 – за методикою «Невербальна виразність педагога»; №№ 4 – 5 – так само за експертною оцінкою.

З таблиці 3 зрозуміло, що в регресійній моделі предикації показника «наявність проекту власного професійного розвитку» показниками психодіагностичних методик та експертної оцінки найбільш прогностичним є «мотиваційний критерій комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування» ($R = 0,811$; $R^2 = 0,657$). Цей показник передбачає високу значущість процесів і результатів ділових комунікацій для професійного самоздійснення і свідчить про цінність міжособистісної взаємодії для фахівця. Професійне самоздійснення викладачів – зокрема, його показник «наявність проекту власного професійного розвитку» – зумовлюється і низкою таких показників: «професійною компетентністю» – в тому числі її ключовими складовими: «самоосвітньою компетентністю» та «педагогічною компетентністю», а також «здатністю до управління та рефлексії в невербальній поведінці у педагогічному спілкуванні» (контроль та рефлексія педагогом своєї невербальної поведінки в найбільш важливих ситуаціях педагогічної діяльності та спілкування). В сукупності цих показників інформативність регресійної моделі досягає найвищого рівня: $R = 1,000$; $R^2 = 0,999$.

Таблиця 4

**Регресійна модель предикації показника
«переважаюче задоволення власними професійними досягненнями»**

Модель	R	R^2
1	0,923	0,852
2	0,987	0,974
3	0,996	0,992
4	0,999	0,998

Предиктори: 1) «адекватність у сфері ділового спілкування» (входить до складу інструментального критерію комунікативної компетентності); 2) № 1 і «креативна компетентність»; 3) №№ 1-2 і «рефлексія ділових комунікацій» (входить до складу когнітивного критерію комунікативної компетентності); 4) №№ 1-3 і «професійна компетентність».

Примітки: Показники № 1 і №3 отримано за методикою «Діагностика комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування»; № 2 і №4 – за експертною оцінкою розвитку у викладачів професійної компетентності та її складових.

Як бачимо з таблиці 4, у регресійній моделі предикації показника «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями» на перше місце виходить показник «адекватність у сфері ділового спілкування» з високим ступенем інформативності: $R = 0,923$; $R^2 = 0,852$. Останній показник входить до

складу інструментального критерію комунікативної компетентності, яка є психологічним інструментом фахівця-соціонома і відображає ступінь відповідності індивідуальних комунікативних дій об'єктивним умовам професійної діяльності. Далі за значущістю йдуть такі показники: «креативна компетентність», «рефлексія ділових комунікацій» і «професійна компетентність». Зауважимо, що показник «рефлексія ділових комунікацій» входить до складу когнітивного критерію комунікативної компетентності й відображає здатність особистості до самопостереження, самоаналізу комунікативних дій у сфері ділового спілкування, можливість побудови індивідуальних програм комунікативного самовдосконалення. В сукупності ці показники зумовлюють максимально високу інформативність проаналізованої регресійної моделі: $R = 0,999$; $R^2 = 0,998$. Відтак, забезпечення викладачем цілеспрямованої та високоєфективної професійної діяльності, досягнення задоволення своїми професійними досягненнями невіддільні від його адекватності й рефлексивності у сфері ділового спілкування, а також – що є природним – від наявності професійної, в тому числі креативної, компетентності.

Регресійна модель предикації показника «постійна постановка нових професійних цілей» визначається показником «вміння викладати свої думки» і є високоінформативною ($R = 0,80$; $R^2 = 0,63$). Це може видатися дещо парадоксальним, якщо не враховувати низки обставин. *По-перше*, висловлення своїх думок як спроможність оперувати усним і письмовим висловлюванням виступає головною формою „інтелектуальної” комунікації викладача і студента; *по-друге*, мовлення (правильне, образне, емоційне, стилістично визначене і збагачене невербальними засобами) та мовленнєва компетентність викладача – невід’ємна складова його професійно-комунікативної компетентності; *по-третє*, воно пов’язане з програмуванням, здатністю до побудови ефективних комунікативно-мовленнєвих програм, що відображає вміння суб’єкта професійної діяльності ставити мету і грамотно планувати ділові комунікації, спрямовані на розв’язання конкретного професійного завдання.

Таблиця 5

**Регресійна модель предикації показника
«постійна постановка нових професійних цілей»**

Модель	R	R ²
1	0,80	0,63

Предиктор: 1) «вміння викладати свої думки».

Примітки: Показник № 1 отримано за тестом «Уміння викладати свої думки».

Крім того, сформованість у фахівця мовленнєвої компетентності передбачає, за Н.Т. Ерчак (2007), розуміння сутності та специфіки професійного мовлення і знання закономірностей та механізмів мовленнєво-мисленнєвої діяльності, що слугує підґрунтям для правильної постановки і реалізації у взаємодії педагогічних цілей – зокрема, для забезпечення ефективного взаємообміну знаннями зі студентами у формі «складне у доступному». Відтак, постановка і досягнення професійних цілей неможливі без високорозвиненого вміння виклада-

чем викладати свої думки, тобто без володіння ним мовленнєвою компетентністю.

Таблиця 6

**Регресійна модель предикації показника
«формування власного життєво-професійного простору»**

Модель	R	R ²
1	0,64	0,42
2	0,75	0,56

Предиктори: 1) «ціннісні орієнтації»; 2) № 1 і «контактність».

Примітки: Показник №№ 1–2 отримано за шкалами Самоактуалізаційного тесту Е. Шострома (САТ).

Згідно з результатами регресійного аналізу (див.: табл. 6), внутрішньо-професійне самоздійснення викладача – зокрема, його показник «формування власного життєво-професійного простору» – істотною мірою визначається двома показниками, отриманими за допомогою Самоактуалізаційного тесту Е. Шострома (САТ): «ціннісні орієнтації» (як здатність до обстоювання цінностей, притаманних особистості, котра самоактуалізується) і «контактність» (означає здатність до суб'єкт-суб'єктного спілкування, вміння швидко встановлювати глибокі й емоційно-насичені контакти з іншими людьми). Спільно ці показники забезпечують високу інформативність регресійної моделі, що розглядається: коефіцієнт множинної регресії: $R = 0,75$ і кількість поясненої дисперсії: $R^2 = 0,56$.

Наразі розглянемо особливості регресійних моделей предикації показників *зовнішньопрофесійного самоздійснення* показниками використаних нами у дослідженні психодіагностичних методів.

Таблиця 7

**Регресійна модель предикації показника
«досягнення поставлених професійних цілей»**

Модель	R	R ²
1	0,714	0,509
2	0,881	0,777
3	0,993	0,986
4	0,998	0,996

Предиктори: 1) «креативність у сфері ділового спілкування»; 2) № 1 і «зовнішня позитивна мотивація»; 3) №№ 1-2 й «інформаційна компетентність»; 4) №№ 1-3 й «адекватність у сфері ділового спілкування» (входить до складу інструментального критерію комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування).

Примітки: Показник № 1 й №4 отримано за методикою «Діагностика комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування»; № 2 – за методикою «Мотивація професійної діяльності»; №3 – за експертною оцінкою.

У регресійній моделі предикації показника «досягнення поставлених професійних цілей» показниками психодіагностичних методик та експертної оцінки, поданій у таблиці 7, найвищу прогностичну силу має показник «креативність у

сфері ділового спілкування» – коефіцієнт множинної регресії дорівнює: $R = 0,714$, а кількість поясненої дисперсії: $R^2 = 0,509$, що повністю відповідає за своєю інформативністю регресійній моделі 1в щодо зовнішньопрофесійного самоздійснення (див.: табл.1). До цієї моделі увійшли також такі показники: «зовнішня позитивна мотивація» (задоволення потреб, зовнішніх щодо змісту самої діяльності: приміром, мотиви соціального престижу, зарплати тощо); «інформаційна компетентність» (вміння здобувати, осмислювати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел; вміння впорядковувати свої знання та правильно використовувати для прийняття рішень) і «адекватність у сфері ділового спілкування» (відображає ступінь відповідності індивідуальних комунікативних дій об'єктивним умовам професійної діяльності). У сукупності ці показники забезпечують максимально високий ступінь прогностичного впливу на зовнішньопрофесійне самоздійснення викладача: $R = 0,998$; $R^2 = 0,996$.

Як бачимо з таблиці 8, регресійна модель предикації показника «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством» показниками психодіагностичних методик та експертної оцінки представлена лише одним чинником: це «внутрішня професійна мотивація» (для особистості має значення діяльність сама по собі, а не зовнішні обставини роботи).

Таблиця 8

**Регресійна модель предикації показника
«визнання досягнень фахівця професійним співтовариством»**

Модель	R	R ²
1	0,74	0,55

Предиктор: «внутрішня професійна мотивація».

Примітки: Показник № 1 отримано за методикою «Мотивація професійної діяльності».

Природно, що саме цей показник ($R = 0,74$; $R^2 = 0,55$) справляє істотний вплив на зовнішньопрофесійне самоздійснення викладача, спонукаючи його до набуття високого професіоналізму в діяльності, досягнення ефективності в роботі, прийняття зважених і переконливих для оточення рішень тощо. Це веде до задоволеності змістом та результатами діяльності, до ідентифікації з професійним співтовариством, визнання останнім досягнень фахівця у просторі професії і, зрештою, до отримання соціального ефекту.

Таблиця 9

**Регресійна модель предикації показника
«використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями»**

Модель	R	R ²
1	0,67	0,45
2	0,88	0,78

Предиктори: 1) «професійна компетентність»; 2) № 1 і «креативність».

Примітки: Показник №1 отримано за експертною оцінкою; №2 – за шкалою Самоактуалізаційного тесту Е. Шострома (САТ).

Характерний для зовнішньопрофесійного самоздійснення показник «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями» доповнює за змістом попередній його показник «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством». Тому логічно, що його задоволення зумовлюється таким чинником, як «професійна компетентність» – тобто здатність успішно виконувати професійні завдання й обов'язки тієї посади, на яку людина претендує; висока якість та результативність професійної діяльності. До того цей показник регресійної моделі, що аналізується (див.: табл. 9), відзначається досить високою прогностичною силою: ($R = 0,67$; $R^2 = 0,45$). На другому місці за значущістю перебуває показник «креативність», який спільно з попереднім показником забезпечує високу інформативність цієї регресійної моделі: ($R = 0,88$; $R^2 = 0,78$).

Таблиця 10

**Регресійна модель предикації показника
«розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії»**

Модель	R	R ²
1	0,893	0,797

Предиктор: «побудова ефективних комунікативних програм» (входить до складу когнітивного критерію комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування).

Примітки: Показник № 1 отримано за методикою «Діагностика комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування».

Регресійна модель предикації показника «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії» показниками психодіагностичних методик та експертної оцінки (див.: табл. 10) є більш інформативною, ніж попередня ($R = 0,893$; $R^2 = 0,797$). До неї ввійшов лише один показник: «побудова ефективних комунікативних програм», що входить до складу когнітивного критерію комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування. Відображаючи вміння людини ставити мету і грамотно планувати ділові комунікації для розв'язання конкретного професійного завдання, цей чинник зумовлює якнайповніше розкриття особистісного та професійного потенціалу фахівця в «інтелектуальній» педагогічній взаємодії в системі «викладач – студенти» і просторі професії в цілому.

Таблиця 11

**Регресійна модель предикації показника
«вияв високого рівня творчості у професійній діяльності»**

Модель	R	R ²
1	0,81	0,66
2	0,92	0,85

Предиктор: 1) «внутрішня професійна мотивація»; 2) № 1 і «мотив подолання комунікативних труднощів» (входить до складу мотиваційного критерію комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування).

Примітки: Показник № 1 отримано за методикою «Мотивація професійної діяльності»; №2 – за методикою «Діагностика комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування».

Як і попередні моделі, регресійна модель предикації показника «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності» показниками психодіагностичних методик та експертної оцінки відзначається високою інформативністю (див.: табл. 11). В цій моделі на першому місці за значущістю перебуває показник «внутрішньої професійної мотивації», що має високий ступінь прогностичного впливу на вияв викладачем творчості у професійній діяльності. Менша прогностична сила властива показнику «мотив подолання комунікативних труднощів», що інтерпретується як сила і стійкість прагнення особистості до розуміння і подолання комунікативних проблем, які утруднюють ділові комунікації. Втім, входячи до складу мотиваційного критерію комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування, цей мотив може слугувати ефективною спонукою до творчого вирішення викладачем проблем педагогічної взаємодії.

У результаті психологічного дослідження ми дійшли таких **висновків**:

- Статистичне опрацювання даних за допомогою регресійного аналізу показало, що використані у дослідженні методики й експертна оцінка сформованості у викладачів професійної компетентності та її складових містять показники, які можна розглядати в якості визначальних чинників їх професійного самоздійснення. Висока інформативність розглянутих в дослідженні регресійних моделей свідчить про правильність прогнозування нами чинників впливу на процес і результат професійного самоздійснення цих фахівців.
- За силою впливу на процес досягнення самоздійснення у професії виокремлено такі визначальні *чинники* професійного самоздійснення викладачів вищої школи: «креативність у сфері ділового спілкування» – для загального рівня професійного самоздійснення; «креативність у сфері ділового спілкування» і «мотиваційний критерій комунікативної компетентності у сфері ділового спілкування» – для внутрішньо професійного самоздійснення; «креативність у сфері ділового спілкування» – для зовнішньо професійного самоздійснення.
- Найбільш вираженим предиктором досягнення цими фахівцями високого рівня професійного самоздійснення (загального, внутрішньо професійного і зовнішньо професійного) став показник «креативність у сфері ділового спілкування». Регресійні моделі, що включають цей показник, характеризуються високим ступенем прогностичності ($R = 0,71 - 0,90$; $R^2 = 0,51 - 0,81$). Відтак, креативність як здатність до нестандартного розв'язання комунікативних завдань, прояв творчості у реалізації комунікативної складової професійної діяльності, що є за формою педагогічним спілкуванням, визначає найбільшою мірою професійне самоздійснення викладачів вищої школи і реалізацію його внутрішньо- і зовнішньо професійної форм.
- Внутрішньо професійне самоздійснення (його показники) цих фахівців зумовлюється, крім чинника «креативність у сфері ділового спілкування», ще й низкою таких, достатньою мірою виражених, чинників: це ключові критерії комунікативної компетентності – *інструментальний* критерій, а також (у його складі) «адекватність у сфері ділового спілкування», *мотиваційний* критерій і в складі *когнітивного* критерію «рефлексія ділових комунікацій»; професійна

компетентність – у тому числі креативна, самоосвітня і педагогічна; показники невербальної виразності педагога: «формально-динамічні параметри невербальної поведінки» і «здатність до управління та рефлексії в невербальній поведінці у педагогічному спілкуванні»; «ціннісні орієнтації» й «контактність» і, нарешті, «вміння викладати свої думки».

- Зовнішньопрофесійне самоздійснення (його показники) викладачів детермінується, крім найбільш вираженого чинника «креативність у сфері ділового спілкування», і такими, достатньо інформативними, чинниками: «внутрішньою професійною мотивацією» і «зовнішньою позитивною мотивацією»; «професійною компетентністю» – у тому числі «інформаційною компетентністю»; «креативністю» (у життєдіяльності); у складі *інструментального* критерію комунікативної компетентності «адекватністю у сфері ділового спілкування», *когнітивного* критерію – здатністю до «побудови ефективних комунікативних програм» і *мотиваційного* критерію – «мотивом подолання комунікативних труднощів».

У **перспективі** дослідження – розробка, на підставі експериментальних результатів, технології забезпечення повноцінного професійного самоздійснення викладачів вищої школи.

Список використаних джерел

1. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э.Э. Психология социальных деструкций: Учебн. пособие для вузов / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – 240 с.
2. Иванова Е.М. Психология профессиональной деятельности / Е.М. Иванова. – М.: Персэ, 2011. – 336 с.
3. Клочко В.Е. Самоорганизация в психологических системах: проблемы становления ментального пространства личности (Введение в транспективный анализ) / В.Е. Клочко. – Томск: Томский гос. ун-т, 2005. – 174 с.
4. Коқун О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології / О.М. Коқун // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 9. – С. 1 – 5.
5. Корніяка О.М. Актуальні психологічні аспекти професійного самоздійснення викладача вищої школи / О.М. Корніяка // Проблеми освіти: наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2014. – Вип. 78. – Ч.2. – С.13 – 21.
6. Логинова И.О. Психология жизненного самоосуществления / И.О. Логинова. – М.: Изд-во СГУ, 2009. – 279 с.
7. Лукина Е.А. Особенности самоосуществления человека в разные периоды взрослости: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Е.А. Лукина. – СПб., 2006. – 258 с.
8. Петрова Е.А. Жести в педагогическом процессе / Е.А. Петрова. – М.: Московское городское педагогическое общество. – М., 1998. – 222 с.

9. Самохвалова А.Г. Деловое общение: секреты эффективных коммуникаций: учебное пособие / А.Г. Самохвалова. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Речь, 2012. – С. 310 – 324.
10. Старовойтенко Е.Б. Культурная психология личности: монография /Е.Б. Старовойтенко. – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2007. – 310 с.
11. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Zeer Э.Ф., Сыmaniuk Э.Э. Psykholohyia sotsyalnykh destruktivnykh: Uchebn. posobye dlia vuzov / Э.Ф. Zeer, Э.Э. Сыmaniuk. – М.: Akademicheskyyi Proekt; Ekaterynburh: Delovaia knyha, 2005. – 240 s.
2. Yvanova E.M. Psykholohyia professyonalnoi deiatelnosti /E.M. Yvanova. – М.: Persэ, 2011. – 336 s.
3. Klochko V.E. Samoorhanyzatsyia v psykholohycheskykh systemakh: problemy stanovlennia mentalnogo prostranstva lychnosti (Vvedenye v transspektyvnyi analiz) / V.E. Klochko. – Tomsk: Tomskyyi hos. un-t, 2005. – 174 s.
4. Kokun O.M. Zhyttieve ta profesiine samozdiisnennia yak predmet doslidzhennia suchasnoi psykholohii / O.M. Kokun // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 2013. – № 9. – S. 1 – 5.
5. Korniiaka O.M. Aktualni psykholohichni aspekty profesiinoho samozdiisnennia vykladacha vyshchoi shkoly / O.M. Korniiaka // Problemy osvity: nauk. zb. / Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy. – K., 2014. – Vyp. 78. –Ch.2. – S.13 – 21.
6. Lohynova Y.O. Psykholohyia zhyznennoho samoosushchestvleniia /Y.O. Lohynova. – М.: Yzd-vo SHU, 2009. – 279 s.
7. Lukyna E.A. Osobennosti samoosushchestvleniia cheloveka v raznye peryody vzroslosti: Dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.13 / E.A. Lukyna. – SPb., 2006. –258 s.
8. Petrova E.A. Zhesty v pedahohycheskom protsesse / E.A. Petrova. – М.: Moskovskoe horodskoe pedahohycheskoe obshchestvo. – М., 1998. – 222 s.
9. Samokhvalova A.H. Delovoe obshchenye: sekrety effektivnykh komunikatsyi: uchebnoe posobye / A.H. Samokhvalova. – 2-е yzd., pererab. y dop. – SPb.: Rech, 2012. – S. 310 – 324.
10. Starovoitenko E.B. Kulturnaia psykholohyia lychnosti: Monohrafiia /E.B. Starovoitenko. – М.: Akademicheskyyi Proekt; Haudeamus, 2007. – 310 s.
11. Fetyskyn N.P. Sotsyalno-psykholohycheskaia dyagnostyka razvytiia lychnosti y malyykh hrupp / Fetyskyn N.P., Kozlov V.V., Manuilov H.M. – М.: Yzd-vo Ynstytuta Psykhoterapiyu, 2002. – 490 s.

Korniyaka O.M. The determinants of professional self-fulfilment of university lecturers. The article presents the results of the empirical study determining the factors of university lecturers' professional self-fulfilment by the means of regression analysis.

The article shows that a person's life success is related directly to satisfaction of his/her need for constant personal and professional growth and self-fulfilment as a process and a result of his/her life goal achieving. University lecturers are not only a bright representative of sociology professions, but also key figures in professional training, ensuring the social and professional ascent of future professionals. Their scientific and pedagogical activities are intellectual creative work, which, as is well known, has a high cultural status, and individual talents of university lecturers determine the degree of education and science at all. Aspiration of these professionals to self-knowledge and active fulfilment of their educational and scientific tasks is the manifestation of their general intention to self-actualization and self-development, and hence to *self-fulfilment* in the profession.

The performed statistical analyses of the experimental data and the qualitative interpretations of the regression analysis show that the indicators used in the study techniques and tests and the indicators of expert assessment of lecturers' professional competence and its key components are sufficiently informative to determine their professional self-fulfilment. The following general factors of university lecturers' professional self-fulfilment influencing achievement of self-fulfilment in the profession have been identified: "creativity during professional interactions" at the general level of professional self-fulfilment; "creativity during professional interactions" and "motivational criteria of communicative competence during professional interactions" at the level of internal professional self-fulfilment; "creativity during professional interactions" at the level of external professional self-fulfilment.

Therefore, the "creativity during professional interactions" is the most prominent predictor of the high level of professional self-fulfilment (general, internal professional and external professional) achieved by these specialists. The regression models including this indicator are characterized by a high degree of predictability ($R = 0.71 - 0.90$; $R^2 = 0.51 - 0.81$). Thus, creativity, as the ability to non-standard resolution of communicative tasks, as a manifestation of creativity in the communicative-speech components of the professional activities and as a form of pedagogical interaction, determines mostly university lecturers' professional self-fulfilment and implementation of its internal and external professional forms

In addition, the *internal professional self-fulfilment* of these specialists is determined by a number of such sufficiently expressed factors; these are the key criteria of the communicative competence: an *instrumental* criterion, as well as (in its composition) "adequacy during professional interactions", the *motivational* criteria and the "reflection of professional interactions" element of the *cognitive* criterion; the professional competence criteria, including creative, self-educational and pedagogical; the parameters of lecturers' non-verbal expressiveness: "formal-dynamic parameters of non-verbal behaviour" and "ability to manage and reflect non-verbal behaviour during pedagogical interactions"; "value orientations", "rapport" and, finally, "the ability to express own thoughts".

In turn, the lecturer's *external professional self-fulfilment* is determined by such, quite pronounced, main factors: "internal professional motivation" and "external positive motivation"; "professional competence", including "informational competence"; "creativity" (in life); the *instrumental* criterion of the communicative competence includes "adequacy during professional interactions", the *cognitive* criterion includes "construction of effective communicative programs" and the *motivational* criterion include "the motive for communicative difficulty overcoming".

Key words: professional self-fulfilment, regression analysis, factors (predictors) self-fulfilment, professional competence, scientific and pedagogical activities, specialists of scientific and pedagogical profile.

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2017. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 17. – 179 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Чепелева**.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М.Л.**, дійсний НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: **Кружева Т.В.** (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; **Клименко В.В.** доктор психол. наук, професор; **Корніяка О.М.** доктор психол. наук, ст.н.с.; **Завадська Т.В.** канд. біол. наук, ст.н.с.; **Савченко Т.Л.** мол.н.с (відповідальний секретар тому).

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 11 від 26.10.2017 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2016 р.)*

З М І С Т

<i>Албул В.Г.</i> Засоби розвитку словника у дошкільників.....	3
<i>Болотнікова І.В.</i> Визначення загальних чинників професійного самоздійснення працівників профспілок.....	12
<i>Войтович М.В.</i> Дослідження психологічних чинників професійного самоздійснення шкільних психологів.....	19
<i>Гуменюк Г.В.</i> Теоретико-методологічні підходи до вивчення самоздійснення суб'єкту праці.....	30
<i>Дзвоник Г.П.</i> Визначення загальних чинників психофізіологічного забезпечення професійного самоздійснення менеджерів.....	44
<i>Завадська Т.В.</i> Визначення загальних чинників професійного самоздійснення вихователів дитячих дошкільних закладів.....	57
<i>Кокун О.М. Серьогін Ю.В.</i> Дослідження психологічних чинників професійного самоздійснення вчителів музичних шкіл.....	69
<i>Корніяка О.М.</i> Визначальні чинники професійного самоздійснення викладача вищої школи.....	76
<i>Панасенко Н.М.</i> Дослідження психологічних чинників професійного самоздійснення лікарів.....	90
<i>Підлісна С.В.</i> Інтерактивне навчання як чинник розвитку особистості.....	101
<i>Сабліна Н. В.</i> Значення дослідження темпераменту студентів для оптимізації процесу адаптації.....	110
<i>Савченко Т.Л.</i> Визначення основних психологічних чинників професійного самоздійснення вчителів.....	118
<i>Сердюк Л.З.</i> Структура та функція психологічного благополуччя особистості.....	124
<i>Чайка Г.В.</i> Методологія дослідження особистісної автономії як ключової ознаки самодетермінації особистості.....	133
<i>Чиханцова О.А.</i> Модель життєстійкості особистості.....	142
<i>Шамич О.М.</i> Психологічні особливості самоорганізації особистості в параолімпійському спорті.....	150
<i>Шульга В.В.</i> Гедоністичні переваги сучасної молоді.....	159
<i>Ятчук М.С.</i> Психологічна робота з працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України: сучасний стан, проблеми та перспективи	165
Відомості про авторів.....	174